

مدیریت محله‌ای و پایداری اجتماعی زندگی شهری (مطالعه‌ی موردی: محله‌ی ولنجک در منطقه‌ی یک تهران)

زهره فنی^۱، داوود البوغیش^۲

چکیده:

با توجه به اینکه توسعه‌ی پایدار شهری در بعد اجتماعی در روابط میان افراد تجسم می‌شود، نیازمند انسجام اجتماعی، مشارکت، اعتماد و همکاری ساکنان است؛ تقویت و بهبود فضاها‌ی اجتماعی و ایجاد وفاق و همبستگی بین ساکنان در راستای تحقق الگوی زندگی اجتماعی تحقق می‌یابد. از این‌رو، این پژوهش در قالب یک محله‌ی منتخب شهر تهران (محله‌ی ولنجک منطقه‌ی یک) فرآیند عملکرد مدیریت محله (شورایاری‌ها) در چهارچوب رویکرد مدیریت پایدار محله در راستای زندگی پایدار اجتماعی، زندگی شهری را بر اساس شاخص‌های توسعه‌ی پایدار اجتماعی مورد بررسی قرار داده است. جامعه‌ی آماری در این تحقیق با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۷ نفر محاسبه گردید و پرسشنامه به روش تصادفی ساده در بین ساکنان محله‌ی ولنجک توزیع شد. سپس برای تحلیل‌های آماری پرسشنامه‌ها بر اساس آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای توزیع نرمال داده‌ها و از آزمون T-test با ارزش آزمون ۳ برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و سرانجام برای رتبه‌بندی میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله در شاخص‌های پایداری اجتماعی از آزمون فریدمن استفاده شده است. نتایج تحلیل نشان داد که شاخص‌های پایداری اجتماعی از جمله؛ هویت محله‌ای و حس تعلق خاطر، اعتماد و همبستگی

z-fanni@sbu.ac.ir

۱- دانشیار جغرافیای انسانی دانشگاه شهید بهشتی

d.alboghbeish70@gmail.com

۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ پذیرش: ۹۶/۷/۱۶

تاریخ وصول: ۹۶/۴/۲۸

اجتماعی، تعامل و مشارکت اجتماعی، کیفیت زندگی و توانمند سازی گروه‌های اجتماعی در سطح محله‌ی ولنجک در سطح مطلوبی قرار دارند و نقش و عملکرد شورایاری‌ها در تحقق زندگی اجتماعی در سطح محله را مطلوب و مثبت تلقی نموده است.

کلمات کلیدی: مدیریت محله، شورایاری، پایداری اجتماعی زندگی، محله‌ی ولنجک

مقدمه

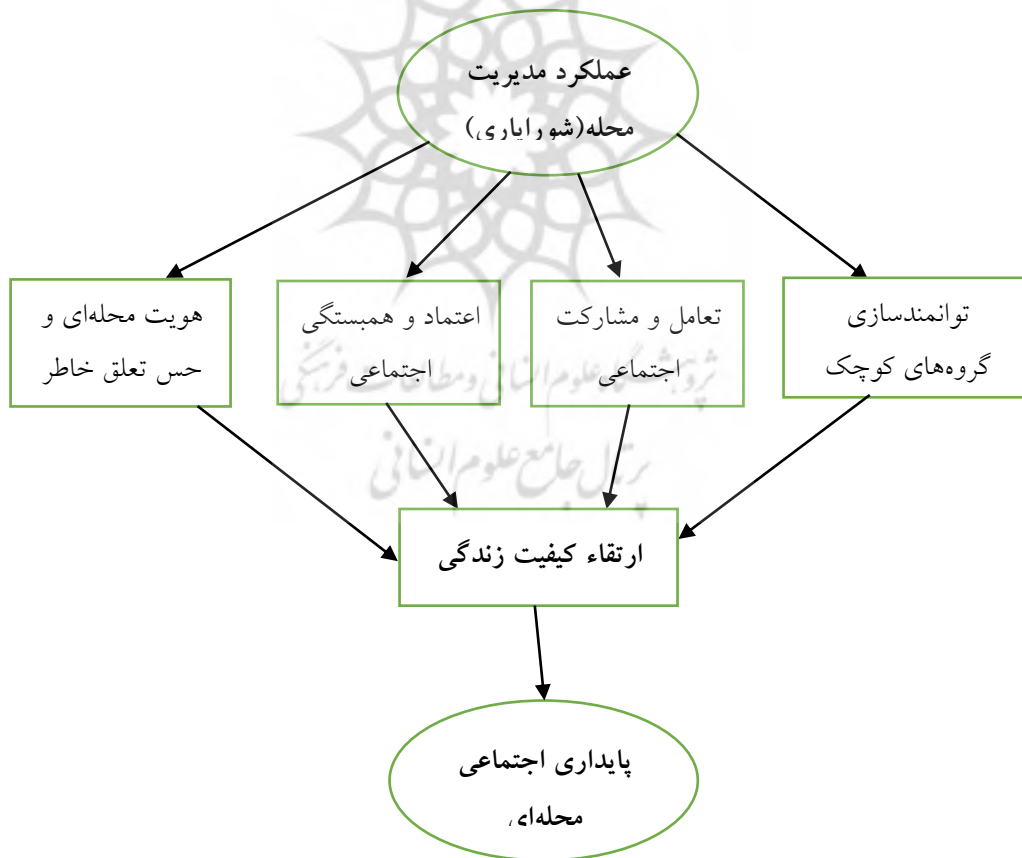
تا دهه‌های اخیر، برنامه‌ریزی برای شهرها (به‌خصوص در کلان‌شهرها) رویکردی کلان داشت و نهادهای محلی و مردمی به طور کلی در عرصه‌های برنامه‌ریزی شهری چه در سطح کلان شهری و چه در سطح خرد آن (محله)، مشارکت و حضور معناداری نداشتند. امروزه سیاست‌های پایداری شهری بیش از پیش اهمیت واحدهای همسایگی و اجتماعات محلی را در چهارچوب مفهوم توسعه‌ی پایدار روشن و ضروری ساخته است. توسعه‌ی پایدار اجتماعات محله‌ای، نقطه‌ی آغازین پایداری مدیریت شهری شناخته شده است (فنی. ز. و همکار، ۱۳۹۲: ۳۵). مدیریت در سطح محله، حلقه‌ی پیوند شهروندان با مدیریت شهری است (صرافی، ۱۳۸۳: ۴). مشارکت تمامی کنشگران اعم از بخش‌های دولتی و خصوصی و جامعه‌ی مدنی در این مدیریت ضروری و برای بهبود اداره‌ی شهرها پذیرفته شده است و لازمه‌ی مدیریت در سطح محله، مشارکت گسترده‌ی مردم در قالب نهاد و شورای‌های مردمی است. مدیریت شهری برای تغییر واحد خرد (محله) ناپایدار به واحد خرد (محله) پایدار نیازمند زمینه‌سازی ساختاری و محتوایی در واحد محله است (همان، ۱۳۷۹: ۸۰). در کشور ما موضوع پایداری اجتماع محله‌ای در شهرها سابقه زیادی ندارد و در سال‌های اخیر مدیریت شهری تهران با تشکیل شورایاری‌ها گامی جهت محقق شدن آن برداشته است. لذا پیگیری اهداف نهادهایی مانند شورایاری‌ها در سطح محله، موجب بهبود و ارتقاء کیفیت زندگی پایدار محله‌ای از طریق مذاکره با سطوح بالاتر مدیریتی و حذف فاصله و ترمیم شکاف بین شهروندان و عناصر مدیریتی اداره امور شهر به شمار می‌رود (ر. ش. به: موحد، ۱۳۷۹: ۶۸). با توجه به اینکه توسعه‌ی پایدار شهری در بعد اجتماعی، در روابط میان افراد تجسم می‌شود، نیازمند انسجام

اجتماعی، یکپارچگی، مشارکت، اعتماد و همکاری ساکنان است، تقویت و بهبود فضاهای اجتماعی و ایجاد وفاق و همبستگی بین ساکنان با پایگاه‌های اقتصادی-اجتماعی و برخورداری از خدمات و تسهیلات و امکانات محله‌ای در راستای تحقق یک نوع شیوه‌ی زندگی و یا الگویی از زندگی مبتنی بر اجتماع محور تحقق بخشد. مهمترین اهداف پژوهش حاضر، شناخت زندگی پایدار شهری از طریق رویکرد مدیریت محله‌محور؛ بررسی این رویکرد مبتنی بر پایداری اجتماعی در مدیریت شهری و شناخت عملکردهای شورایاری‌ها در سطح محله، برای تحقق الگوی زندگی پایدار اجتماعی در محله و تحلیل عملکردها و فعالیت‌های شورایاری‌های محله‌ی مورد نظر و بالطبع شوراهای مشابه بوده است.

پژوهش‌های صورت گرفته‌ی مرتبط با موضوع نشان می‌دهند که نقش شورایاری در محله‌های تهران از جمله محله‌ی اوین قابل توجه بوده و در زمینه‌های مختلف میزان موفقیت آن متفاوت است؛ بیشترین موفقیت آن مربوط به حوزه اجتماعی و توسعه‌ی پایدار محله‌ای بوده است و کمترین موفقیت مربوط به حوزه ترافیک است (کریمی، ۱۳۸۸). هودسنی (۱۳۸۴) نیز در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «بهبود ساختاری-فضایی محلات شهری در چهارچوب توسعه‌ی محله‌ی پایدار؛ نمونه‌ی موردی: محله‌ی جلفا»، نشان می‌دهد که نوع برنامه‌ریزی حاکم بر محله‌ی مورد مطالعه، با قواعد توسعه‌ی مطلوب فاصله‌ی زیادی دارد و سیر کنونی به توسعه‌ی پایدار نمی‌انجامد. او مهمترین عنصر در کارآمدی و ناکارآمدی برنامه‌های توسعه‌ی محلی در محله را عدم شناخت پتانسیل‌ها و ظرفیت‌ها و توان‌های محلی و تقویت و هدایت بهینه‌ی آنها برای رفع مشکلات و تنگناهای برنامه‌ریزی در سطح خرد (محله) معرفی کرده است. جفری اسمیت (۲۰۰۰) در مطالعات خود که به صورت موردی بر روی محلات مسکونی شهر شیکاگو و حومه‌ی آن انجام داده، بر دستیابی به توسعه‌ی پایدار و انسان‌مدار در کلان‌شهرها با توجه بیشتر بر فرآیندهای پیچیده‌ی جوامع محلی و تقویت و به کارگیری آنها تأکید کرده است و نشان می‌دهد که گرچه توسعه‌ی محله‌ای در شهر شیکاگو قدمت

نسبتاً زیادی دارد، اما هنوز مدیریت این شهر از ظرفیت‌ها و تجارب محلی در این شهر بهره‌ی کافی نبرده است و نیازمند ایده‌های نوین محلی بویژه در ابعاد اقتصادی - اجتماعی است. توماس بوگارت (۲۰۰۱)، در پایان نامه خود به ارزیابی روند توسعه اجتماعات محلی در کانادا پرداخته و نشان داده که پس از تدوین راهبرد توسعه محله‌ای برای شهر کبک، روند مشارکت ساکنان اجتماعات محلی در این شهر و به تبع آن توسعه کارکردهای اجتماعی مرتبط با محلات شهری شتاب بیشتری گرفته است. نگارندگان بر اساس جمع‌بندی کارهای انجام شده در این زمینه، در این مقاله، بر عنصر و مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی و تقویت آن در سلول‌های بنیادی شهر (محلات شهری) تأکید کرده و نمودار نظری - مفهومی زیر را طراحی نموده‌اند.

شکل ۱: نمودار مفهومی - نظری پژوهش

روش پژوهش

روش مطالعه در این پژوهش توصیفی- تحلیلی است و با نگرش سیستمی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار اجتماعی را در محله‌ی ولنجک (منطقه یک تهران) مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهد. جمعیت محله‌ی ولنجک در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، ۲۲۷۴۲ نفر بوده که با قرار دادن مجموع جمعیت منطقه در فرمول فوق با سطح احتمال ۹۵ درصد، به محاسبه‌ی حجم نمونه از طریق برآورد دوجمله‌ای (کوکران) مبادرت شد. در مجموع ۳۷۷ پرسشنامه در بین ساکنان محله‌ی مورد مطالعه، به روش تصادفی ساده توزیع گردید.

محله‌ی ولنجک یکی از محله‌های منطقه یک تهران است که در این پژوهش به ارزیابی فعالیت‌های شورایاری محله در شیوه و نحوه‌ی زندگی مردم مبتنی بر شاخص‌های پایداری اجتماعی (اجتماع محور) پرداخته شده است. برای پایداری اجتماعی پنج مؤلفه‌ی اصلی (هویت محله‌ای، تعامل و مشارکت، همبستگی و اعتماد، توانمندسازی اجتماعات محلی و کیفیت زندگی) (پورطاهری، ۱۳۸۸، به نقل از Tymon.w.g.Stumps.2002:56) مورد تأکید بوده و یافته‌های پژوهش از طریق تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه حاصل شده‌اند. سؤال و بحث اصلی این پژوهش این بوده که چگونه مدیریت محله‌های شهری (فعالیت شورایاری‌ها) در شکل‌گیری زندگی پایدار شهری (اجتماع محور) مؤثرند؟ برای بررسی دقیق این سؤال، فرضی مطرح شد که؛ فعالیت شورایاری‌ها در زمینه‌ی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار اجتماعی در سطح محله، موجب بهبود پایداری زندگی اجتماع‌محور مردم محله شده است.

مبانی نظری پژوهش

مدیریت محله‌ای

مدیریت محله‌ای مدیریتی است مشارکتی که از طریق اجرای مدل‌های شبکه‌ای موفقیت به دست می‌آورد. این شبکه شامل سازمان‌های اجتماعی گوناگون چون سازمان‌های مردم‌نهاد، اجتماعات محلی، تعاونی‌ها و... است که در شبکه‌ی کارآمد با روش‌های نوین

درگیر کار شده باشد (World Bank, 2006:86).

برنامه‌ریزی محله مینا

مفهوم «برنامه‌ریزی محله مینا» مبتنی بر مهندسی اجتماعی بوده و به جای نگرش کلان و مقیاس‌های ذهنی به ابعاد مشخص فضا - زمان در مقیاس محلی و خرد می‌پردازد و به جای پرداختن به توده مکانیکی و غیرقابل مدیریت کلان‌شهری به اندازه‌های قابل مدیریت و واحدهای ارگانیکی مشخص (محلات شهری) می‌اندیشد (Van Jijk, M.P:2004).

از دیدگاه فریدمن^۱ اگر به دنبال عدالت اجتماعی، محیط زیست سالم و تنوع فرهنگی هستیم بایستی تعریف جدیدی از برنامه‌ریزی ارائه دهیم و این تعریف بدون شک نیازمند تغییر بنیادی در مفهوم برنامه‌ریزی است (موسوی، ۱۳۸۲: ۱۱۱، به نقل از: Goodland:2003).

لازم به یادآوری است که تأکید برنامه سوم و چهارم توسعه نیز مبنی بر واگذاری بخش عمده‌ای از نظام تصمیم‌گیری مخصوصاً در مورد مسائل محلی به مردم و نهادهای محلی است. به بیانی دیگر، باید در مسائل توسعه و عمران اصل تمرکز زدایی در نظر گرفته شود و اختیارات بیشتری به شوراهای محلی نظیر شهرداری‌ها تفویض شود. در این زمینه نقش مؤثر مشارکت‌های مردمی و آموزش شهروندان نیز نباید از نظر دور بماند (موسوی، ۱۳۸۲: ۱۱۲).

زندگی اجتماعی شهری

سرمایه‌ی اجتماعی یا زندگی اجتماعی شهری، ثروتی ارزشمند تلقی می‌شود که از طریق شبکه‌های اجتماعی، بنیانی برای انسجام به وجود می‌آورد، زیرا افراد را قادر می‌سازد تا با هم برای کسب بهزیستی و بهبود زندگی دست به همکاری متقابل زنند. این مفهوم از سال ۱۹۸۰ وارد ادبیات جامعه‌شناسی شد و کسانی چون بوردیو، لوری، جاکوبز آن را مطرح کردند و افرادی چون کلمن، بارت، پاتنام آن را بسط و گسترش دادند (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۵۶).

توسعه‌ی پایدار اجتماعی

بنابراین توسعه‌ی پایدار اجتماعی در پی ایجاد بهبود در وضعیت اجتماعی افراد یک جامعه است که برای تحقق چنین بهبودی، تغییر در الگوی دست و پاگیر و زاید رفتاری، شناختن و روی آوردن به یک نگرش، آرمان و اعتقاد مطلوبتری است که بتواند پاسخگوی مشکلات اجتماعی باشد. در دوره‌ی جدید مباحث مربوط به جامعه‌ی مدنی، دموکراسی اجتماعی، عدالت اجتماعی، رفاه و سرمایه‌ی اجتماعی، موضوعات محوری توسعه‌ی اجتماعی را تشکیل می‌دهند (ازکیا، ۱۳۸۴: ۴۷). به عبارتی دیگر فرآیند ایجاد دگرگونی‌های بنیادی در ساختارها و روابط اجتماعی به منظور تحقق اهداف اجتماعی، انسجام اجتماعی و پاسخگو کردن کارگزاران و سازمان‌های قدرت و مسئول در برابر صاحبان حق است و مشخصه اصلی آن ارتقای شاخص‌های اجتماعی، انسانی و اقتصادی است (ر. ش به: معینی، ۱۳۸۲: ۱۰۳، کاظمی و شکویی، ۱۳۸۱: ۳۱). مفهوم توسعه‌ی پایدار اجتماعی (شامل توسعه‌ی پایدار اجتماعی شهری) مورد تأکید نگارندگان بوده است بنابراین با توجه به نظرات اندیشمندان و پژوهشگران در این حوزه، توسعه‌ی پایدار اجتماعی توسعه‌ای است که:

نیازهای اساسی به غذا، سرپناه، آموزش، شغل، درآمد، شرایط زندگی و فعالیت را تأمین کند.

عدالت خواه باشد و این اطمینان را بدهد که منافع توسعه کاملاً در سراسر جامعه به تساوی و منصفانه توزیع می‌شود.

رفاه فیزیکی، ذهنی و اجتماعی جمعیت را ارتقا داده و یا حداقل از بین نبرد.

آموزش، خلاقیت و توسعه توان انسانی را برای کل جامعه ترویج نماید.

اهداف و شاخص‌های توسعه‌ی پایدار اجتماعی

در تبیین و ارزیابی پایداری اجتماعی شاخص‌هایی چون احساس بهتر بودن، کیفیت ارتباطات افراد با خانواده دوستان، همکاران و اجتماع نشانه‌های روانی شامل اضطراب، افسردگی، ترس و میزان محرومیت نسبی، کیفیت محیط پیرامونی زندگی برای زیست،

میزان رضایت از درآمد، نوع شغل و یا رضایت شغلی و مانند این‌ها مورد ارزیابی قرار می‌گیرند (Bakvis.2004:85). در کل مهم‌ترین شاخص‌های تبیین‌کننده‌ی پایداری اجتماعی را براساس شاخص‌های کیفی و ذهنی می‌توان در قالب جدول زیر بیان کرد (پورطاهری، ۱۳۸۸، به نقل از: Tymon.w.g.Stumps.2002:56).

جدول شماره‌ی (۱): شاخص‌های پایداری اجتماعی

امید به آینده	برونگرایی و تعامل‌پذیری	مسئولیت‌پذیری اجتماع
مشارکت اجتماعی	تعامل اجتماعی	احساس خوشبختی
رضایت شغلی	همبستگی اجتماعی	اعتماد اجتماعی
احساس محرومیت	ترس از ناهنجاری‌ها	تعلق مکانی
رضایت از میزان دسترسی به خدمات	رضایت از درآمد	رضایت از مسکن

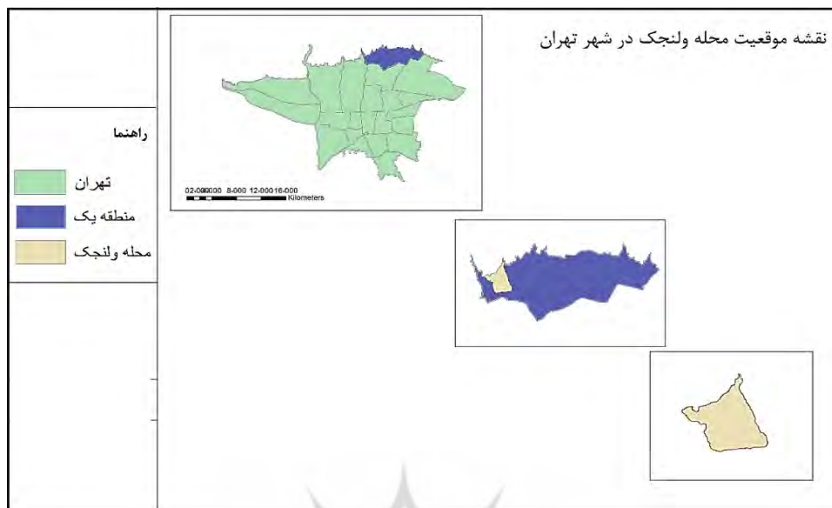
منبع: (پورطاهری، ۱۳۸۸، ۴-۵)

محدوده مورد مطالعه

محدوده‌ی محله ولنجک در منطقه‌ی یک تهران، از شمال به ارتفاعات توچال، از جنوب به خیابان مقدس اردبیلی، از شرق به رودخانه‌ی ولنجک و از غرب به بلوار دانشجو منتهی می‌شود. مساحت محله‌ی ولنجک، ۲۴۳۹۶۵۴ کیلومتر مربع است (مهندسان مشاور بافت شهر، ۱۳۹۰). بر اساس سرشماری سال ۹۰ مرکز آمار ایران، جمعیت محله‌ی ولنجک ۲۲۷۴۲ نفر و تعداد خانوارهای این محله ۶۹۵۸ خانوار است که ۱۱۲۴۴ نفر زن و ۱۱۴۹۸ نفر مرد هستند (سالنامه آماری سال ۱۳۹۰). این محله مرتفع‌ترین منطقه‌ی مسکونی تهران به شمار می‌رود و به همین دلیل دمای هوای آن نسبت به مناطق جنوبی، ۵ تا ۷ درجه خنکتر و به همین دلیل به بام تهران شهرت یافته است (جغرافیای تاریخی شمیران، ۱۳۸۵).

نقشه شماره ۱(۱): موقعیت محله ولنجک در شهر تهران

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در این پژوهش با استفاده از آمار توصیفی و آمار استنباطی به تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش پرداخته شد (آمار استنباطی) ابتدا آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای برازندگی توزیع نرمال به داده‌ها انجام و سپس از آزمون تی تک نمونه‌ای با ارزش آزمون ۳ برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. همچنین برای رتبه‌بندی میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله در شاخص‌های پایداری اجتماعی از آزمون فریدمن استفاده شده و در خاتمه به تجزیه و تحلیل یافته‌ها و آزمون فرضیه‌ها پرداخته شده است. در جدول ۲، هریک از شاخص‌ها با استفاده از میانگین گویه‌های هر شاخص به متغیر تبدیل شده و سپس شاخص‌های آماری (مرکزی و پراکندگی) برای متغیرها حساب شده‌اند.

جدول شماره‌ی (۲): شاخص‌های آماری هریک از گویه‌های پرسشنامه‌های توزیع شده در بین

ساکنان محله‌ی ولنجک منطقه‌ی یک تهران

شاخص	مؤلفه	میانگین	انحراف استاندارد	بیشترین	کمترین	دامنه‌ی تغییرات
هریت محله‌ای و حسن تفاهت مکان	میزان توجه به عناصر هویت‌زا در محله (مسجد، میدان، مرکز محله و...)	۴.۰۰۵۳	۰.۸۱۵۳۹	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲
	میزان تأثیرگذاری فعالیت‌های شواریری‌ها در افزایش حس تعلق شما به محله	۳.۶۶۳۱	۰.۹۴۵۶۲	۰.۰۰۵	۰.۰۰۲	۰.۰۰۳
	میزان استفاده از فضاسازی و استقرار عناصر خاص در راستای انتقال و القاء ارزش‌های فرهنگی	۳.۸۳۲۹	۱.۰۰۷۲۴۷	۰.۰۰۵	۰.۰۰۲	۰.۰۰۳
تفاهل و مشارکت اجتماعی	میزان اهمیت مسائل مربوط به محیط زندگی شما (محله) در خارج از واحد مسکونی	۳.۶۶۵۸	۰.۷۴۷۱۴	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲
	میزان مشارکت شما در طرح‌های شهری و محله‌ای	۴.۱۷۵۱	۰.۸۹۶۸۷	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲
	میزان مشارکت شما در حل مشکلات محله	۴.۱۶۷۱	۰.۳۷۳۵۷	۰.۰۰۵	۰.۰۰۴	۰.۰۰۱
کیفیت زندگی	نقش شواریری‌ها بر افزایش آگاهی شهروندان در ارتباط با مشارکت با مدیریت شهری	۳.۶۷۳۷	۰.۹۴۶۵۴	۰.۰۰۵	۰.۰۰۲	۰.۰۰۳
	میزان رضایت خود از امنیت اجتماعی، اقتصادی و شغلی در محله	۳.۴۹۶۰	۰.۹۵۹۶۲	۰.۰۰۵	۰.۰۰۲	۰.۰۰۳
	میزان رضایت خود از امکانات محله (فضاهای آموزشی، تفریحی، فرهنگی، بهداشتی و...)	۴.۰۰۵۳	۰.۵۷۴۲۵	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲
	میزان رضایت شما از روابط اجتماعی با همسایگان و هم محلی‌ها	۳.۶۶۳۱	۰.۷۴۷۷۲	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲
	میزان رضایت شما از وجود افراد شورو و بزهکار در محله	۲.۱۷۲۴۱	۱.۰۰۷۴۱۱	۰.۰۰۵	۰.۰۰۲	۰.۰۰۳
اعتماد و همبستگی اجتماعی	تأثیر برنامه‌ها و کلاسهای آموزشی مدیریت محله درافزایش کیفیت زندگی	۳.۸۴۰۸	۰.۸۹۹۸۴	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲
	حل مشکلات مربوط به محله از طریق همکاری و تعاون	۳.۸۳۰۲	۱.۰۰۷۰۸۱	۰.۰۰۵	۰.۰۰۲	۰.۰۰۳
	میزان اعتماد شما به دوستان، همسایگان، اعضای گروه محلی و شواریری‌های محله و...	۳.۶۷۱۱	۰.۷۴۵۹۴	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲
	میزان اعتماد شما به دوستان، همسایگان، اعضای گروه محلی و شواریری‌های محله و...	۴.۰۰۲۷	۰.۸۲۰۲۸	۰.۰۰۵	۰.۰۰۳	۰.۰۰۲

شاخص	مؤلفه	میانگین	انحراف استاندارد	بیشترین	کمترین	دامنه‌ی تغییرات
توانمندسازی گروه‌های اجتماعی	تعداد شکل‌ها، نهادها و گروه‌های اجتماعی مانند سازمان‌های غیر دولتی، اجتماعات محلی، گروه‌های ورزشی در محله...	۴,۳۴۴۸	۱,۰۹۵۴۱	۰۰,۵	۰۰,۲	۰۰,۳
	برگزاری نشست با مردم محله توسط شورایی محله	۳,۱۶۷۱	۰,۶۸۸۹۶	۰۰,۴	۰۰,۲	۰۰,۲
	شناسایی قشر آسیب محله و کمک به آن‌ها	۳,۶۶۸۴	۱,۱۱۰۳۴	۰۰,۵	۰۰,۲	۰۰,۳
	برگزاری جلسات اجتماعی - فرهنگی ویژه زنان	۴,۳۲۸۹	۰,۷۴۵۹۴	۰۰,۵	۰۰,۳	۰۰,۲
	میزان آموزش به سالمندان کم‌سواد محله	۴,۱۶۴۵	۰,۶۹۱۵۲	۰۰,۵	۰۰,۳	۰۰,۲

شاخص‌های آماری برای متغیرها در جدول شماره ی (۳) آمده است.

جدول شماره ی (۳) : شاخص‌های آماری (مرکزی و پراکندگی) برای متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	بیشترین	کمترین	دامنه‌ی تغییرات
هویت محله‌ای و حس تعلق مکان	۳,۷۹۱۸	۰,۶۰۴۲۴	۴,۷۵	۳,۰۰	۱,۷۵
تعامل و مشارکت اجتماعی	۴,۰۰۵۳	۰,۴۳۰۰۷	۴,۶۷	۳,۳۳	۱,۳۳
کیفیت زندگی	۳,۷۶۶۶	۰,۵۲۳۳۴	۴,۶۰	۳,۰۰	۱,۶۰
اعتماد و همبستگی اجتماعی	۳,۸۳۴۷	۰,۶۰۲۴۶	۴,۶۷	۲,۶۷	۲,۰۰
توانمندسازی گروه‌های اجتماعی	۳,۹۳۴۷	۰,۴۱۱۳۹	۴,۸۰	۳,۶۰	۱,۲۰

آزمون کولموگروف - اسمیرنوف

برای طبیعی بودن (نرمال) توزیع آماری متغیرهای پژوهش یعنی متغیرهای پایداری اجتماعی از آزمون آماری کولموگروف - اسمیرنوف استفاده می‌شود. آزمون کولموگروف - اسمیرنوف بدین منظور انجام می‌شود که مشخص شود که جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات از روش‌ها و آزمون‌های پارامتری یا غیر پارامتری (توزیع آزاد) استفاده شود؟ در صورتی که توزیع متغیر از توزیع نرمال پیروی کند از آزمون‌های پارامتری در غیر اینصورت

از آزمون‌های ناپارامتری (توزیع آزاد) جهت تجزیه و تحلیل و آزمون فرضیات پژوهش استفاده می‌شود.

هرگاه برای آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، سطح معناداری آزمون (sig) یا (P-value) از سطح خطای ۰/۰۵ بزرگتر باشد ($P\text{-value}=\text{sig}>0/05$)، با اطمینان ۹۵ درصد فرض صفر آزمون (فرض نرمال بودن) تأیید می‌شود یعنی متغیر مورد نظر با اطمینان ۹۵ درصد توزیع نرمال دارد، ولی اگر سطح معناداری (sig) یا (P-value) از سطح خطای ۰/۰۵ کوچکتر باشد ($P\text{-value}=\text{sig}<0/05$) با اطمینان ۹۵ درصد فرض صفر آزمون (فرض نرمال بودن) رد می‌شود یعنی متغیر مورد نظر با اطمینان ۹۵ درصد توزیع نرمال ندارد. با توجه به جدول (۴) مشاهده می‌شود که برای متغیرهای هویت محله‌ای و حس تعلق مکان، اعتماد و همبستگی اجتماعی و توانمندسازی گروه‌های اجتماعی سطح معناداری آزمون از سطح خطای ۰/۰۵ بزرگتر است ($P\text{-value}=\text{sig}>0/05$) یعنی اینکه توزیع این متغیرها با اطمینان ۹۵ درصد نرمال است و فرضیه‌ی صفر آزمون (فرض نرمال بودن) تأیید می‌شود. برای متغیرهای تعامل و مشارکت اجتماعی و کیفیت زندگی سطح معناداری آزمون از ۰/۰۵ کوچکتر است ($P\text{-value}=\text{sig}>0/05$) یعنی اینکه با اطمینان ۹۵ درصد، توزیع آماری این متغیرها از توزیع آماری نرمال پیروی نمی‌کند.

از آنجایی که توزیع همه‌ی متغیرهای پژوهش نرمال نبود و با توجه به اینکه روش آماری تحلیل داده‌ها و فرضیات پژوهش آزمون تی تک‌نمونه‌ای (t-test) است، بنابراین آزمون بر میانگین مورد انتظار یا ارزش آزمون بنه نهاده شده است و میانگین متغیر با ارزش آزمون (میانگین مورد انتظار) مقایسه و استنباط‌های لازم از آزمون استخراج می‌شود. طبق قضیه حد مرکزی در آمار استنباطی توزیع آماری میانگین متغیر وقتی حجم نمونه زیاد باشد (بیشتر از ۳۰) به طور جانبی به توزیع آماری نرمال میل می‌کند بنابراین آزمون تی تک‌نمونه‌ای که یک آزمون تی تک‌نمونه‌ای که شرط استفاده از آن توزیع نرمال متغیر است در حالت حجم نمونه زیاد (بیشتر از ۳۰) برای متغیر نرمال، توان آماری بیشتری نسبت به آزمون غیر پارامتری دارد در نتیجه برای متغیرهای غیر نرمال هم در صورت برقرار بودن شرایط مذکور از آزمون

پارامتری تی تک نمونه‌ای (t-test) استفاده می‌شود. چون حجم نمونه در این پژوهش ۳۷۷ است که خیلی بیشتر از ۳۰ است، بنابراین برای متغیرهای نرمال و غیر نرمال از آزمون پارامتری تی تک نمونه‌ای (t-test) استفاده می‌شود.

جدول شماره (۴): نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای برازندگی توزیع نرمال متغیرهای

پایداری اجتماعی

نتیجه‌ی آزمون	سطح معناداری (sig)	آماره‌ی کولموگروف - اسمیرنوف Z	تعداد	متغیر
نرمال	.۱۱۳	۱.۱۸۴	۳۷۷	هویت محله‌ای و حس تعلق مکان
غیر نرمال	.۰۰۰	.۱۶۸	۳۷۷	تعامل و مشارکت اجتماعی
غیر نرمال	.۰۰۰	.۱۴۰	۳۷۷	کیفیت زندگی
نرمال	.۰۹۲	۱.۲۷۹	۳۷۷	اعتماد و همبستگی اجتماعی
نرمال	.۰۸۷	۱.۲۹۴	۳۷۷	توانمندسازی گروه‌های اجتماعی

یافته‌های پژوهش

برای بررسی نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در مؤلفه‌های شاخص‌های پایداری اجتماعی از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده می‌شود. میانگین مورد انتظار (ارزش آزمون) برای هر مؤلفه در این پژوهش مقدار ۳ است که در آزمون تی تک‌نمونه‌ای (t-test) میانگین هر مؤلفه با ارزش آزمون مقایسه می‌شود در صورتی که برای آزمون تی تک‌نمونه‌ای هر مؤلفه اگر سطح معناداری آزمون از ۰/۰۵ کوچکتر باشد (P-۰/۰۵) $\text{value}=\text{sig}<$ و آماره‌ی تی و تفاوت میانگین با ارزش آزمون مثبت باشد، نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵ درصد مدیریت محله‌ای بر مؤلفه‌ی پایداری اجتماعی تأثیر مثبت داشته و سبب بهبود آن شده است در غیر این صورت مدیریت محله‌ای سبب بهبود مؤلفه‌ی شاخص پایداری اجتماعی نشده است. در صورتی که سطح معناداری آزمون از ۰/۰۵ بزرگتر باشد، نتیجه می‌شود که مدیریت محله‌ای هیچ تأثیری (نه مثبت و نه منفی) بر مؤلفه‌ی شاخص پایداری اجتماعی نداشته است. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای مؤلفه‌های شاخص‌های پایداری اجتماعی در جدول شماره (۵) آمده است. مشاهده می‌-

شود که سطح معناداری آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای تمام مؤلفه‌های شاخص‌های پایداری اجتماعی از صفر کوچکتر است ($P\text{-value}=\text{sig}<0/05$) و تفاوت میانگین با ارزش آزمون برای همه‌ی مؤلفه‌ها جز مؤلفه‌ی شاخص کیفیت زندگی (میزان جرایم و وجود افراد شرور و بزهکار در محله) از صفر بزرگتر است یعنی با اطمینان ۹۵ درصد میانگین مؤلفه‌ها به جز مؤلفه‌ی شاخص کیفیت زندگی (میزان جرایم و وجود افراد شرور و بزهکار در محله) در اثر عملکرد مدیریت محله‌ای افزایش پیدا کرده است، برای مؤلفه‌ی شاخص کیفیت زندگی (میزان جرایم و وجود افراد شرور و بزهکار در محله) نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای بیان می‌دارد که چون تفاوت میانگین این مؤلفه با ارزش آزمون از صفر کوچکتر است؛ نتیجه اینکه میانگین میزان جرایم و وجود افراد شرور و بزهکار در محله در اثر عملکرد و نقش شورایی‌ها و مدیریت محله کاهش پیدا کرده است.

جدول شماره‌ی (۵): نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای (t-test) برای مؤلفه‌های شاخص‌های پایداری

اجتماعی

شاخص	مؤلفه	درجه‌ی آزادی	آماره‌ی تی	تفاوت میانگین با ارزش آزمون	سطح معناداری
پایداری اجتماعی و فرهنگی	میزان توجه به عناصر هویت‌زا در محله (مسجد، میدان، مرکز محله و...)	۳۷۶	۲۳.۹۳۹	۱.۰۰۵۳۱	.۰۰۰
	میزان تأثیر گذاری فعالیت‌های شواری‌ها در افزایش حس تعلق شما به محله	۳۷۶	۱۳.۶۱۶	.۶۶۳۱۳	.۰۰۰
	میزان استفاده از فضا سازی و استقرار عناصر خاص در راستای انتقال و القاء ارزش‌های فرهنگی	۳۷۶	۱۵.۰۷۹	.۸۳۲۸۹	.۰۰۰
	میزان اهمیت مسائل مربوط به محیط زندگی (محله) در خارج از واحد مسکونی	۳۷۶	۱۷.۳۰۲	.۶۶۵۷۸	.۰۰۰
پایداری اجتماعی و فرهنگی	میزان مشارکت در طرح‌های شهری و محله‌ای	۳۷۶	۲۵.۴۳۹	۱.۱۷۵۰۷	.۰۰۰
	میزان مشارکت در حل مشکلات محله	۳۷۶	۶۰.۶۶۱	۱.۱۶۷۱۱	.۰۰۰
	نقش شواری‌ها بر افزایش آگاهی شهروندان در ارتباط با مشارکت با مدیریت شهری	۳۷۶	۱۳.۸۲۱	.۶۷۳۷۴	.۰۰۰

شاخص	مؤلفه	درجه‌ی آزادی	آماره‌ی تی	تفاوت میانگین با ارزش آزمون	سطح معناداری
بهبود زندگی	میزان رضایت از امنیت اجتماعی، اقتصادی و شغلی در محله	۳۷۶	۱۰.۰۳۶	۰.۴۹۶۰۲	۰.۰۰۰
	میزان رضایت از امکانات محله (فضاهای آموزشی، تفریحی، فرهنگی، بهداشتی و...)	۳۷۶	۳۳.۹۹۱	۱.۰۰۵۳۱	۰.۰۰۰
	میزان جرایم و وجود افراد شرور و بزهکار در محله	۳۷۶	-۱۴.۹۶۰	-۱.۲۷۵۹	۰.۰۰۰
	میزان رضایت از روابط اجتماعی با همسایگان و هم‌محلی‌ها	۳۷۶	۱۷.۲۲۰	۰.۶۶۳۱۳	۰.۰۰۰
	تأثیر برنامه‌ها و کلاسهای آموزشی مدیریت محله در افزایش کیفیت زندگی	۳۷۶	۱۸.۱۴۴	۰.۸۴۰۸۵	۰.۰۰۰
اعتماد و همسنگی اجتماعی	حل مشکلات مربوط به محله از طریق همکاری و تعاون	۳۷۶	۱۵.۰۵۴	۰.۸۳۰۲۴	۰.۰۰۰
	تعاملات اجتماعی و برخوردهای محلی	۳۷۶	۱۷.۴۶۸	۰.۶۷۱۰۹	۰.۰۰۰
	میزان اعتماد به دوستان، همسایگان، اعضای گروه محلی و شواربای‌های محله و...	۳۷۶	۲۳.۷۳۳	۱.۰۰۲۶۵	۰.۰۰۰
قوانین‌سازی گروههای اجتماعی	تعداد تشکل‌ها، نهادها و گروه‌های اجتماعی مانند سازمان‌های غیر دولتی، اجتماعات محلی، گروه‌های ورزشی در محله...	۳۷۶	۲۳.۸۳۷	۱.۳۴۴۸۳	۰.۰۰۰
	برگزاری نشست با مردم محله توسط شوراباری محله	۳۷۶	۴.۷۱۰	۰.۱۶۷۱۱	۰.۰۰۰
	شناسایی قشر آسیب محله و کمک به آنها	۳۷۶	۱۱.۶۸۹	۰.۶۶۸۴۴	۰.۰۰۰
	برگزاری جلسات اجتماعی- فرهنگی ویژه زنان	۳۷۶	۳۴.۵۹۱	۱.۳۲۸۹۱	۰.۰۰۰
	میزان آموزش به سالمندان کم سواد محله	۳۷۶	۳۲.۶۹۶	۱.۱۶۴۴۶	۰.۰۰۰

جدول شماره‌ی (۶) نشان می‌دهد که سطح معناداری آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای همه‌ی متغیرها از صفر کوچکتر است ($P\text{-value} = \text{sig} < 0/05$) و تفاوت میانگین با ارزش آزمون برای همه‌ی مؤلفه‌ها از صفر بزرگتر است یعنی اینکه با اطمینان ۹۵ درصد نقش

شورایاری‌ها و مدیریت محله در همه‌ی متغیرهای پایداری اجتماعی مثبت و معنادار بوده است و همه‌ی متغیرهای پایداری اجتماعی در سطح بالا و مطلوبی قرار دارند. بنابراین فرضیه‌ی تحقیق ما با اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌گردد.

جدول شماره‌ی (۶): نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای (t-test) برای متغیرهای پایداری اجتماعی

متغیر	درجه‌ی آزادی	آماره‌ی تی	تفاوت میانگین با ارزش آزمون	سطح معناداری
هویت محله‌ای و حس تعلق مکان	۳۷۶	۲۵.۴۴۳	۰.۷۹۱۷۸	۰.۰۰۰
تعامل و مشارکت اجتماعی	۳۷۶	۴۵.۳۸۷	۱.۰۰۰۵۳۱	۰.۰۰۰
کیفیت زندگی	۳۷۶	۲۸.۴۴۱	۰.۷۶۶۵۸	۰.۰۰۰
اعتماد و همبستگی اجتماعی	۳۷۶	۲۶.۹۰۰	۰.۸۳۴۶۶	۰.۰۰۰
توانمندسازی گروه‌های اجتماعی	۳۷۶	۴۴.۱۱۸	۰.۹۳۴۷۵	۰.۰۰۰

آزمون فریدمن

همچنین برای رتبه‌بندی میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایداری اجتماعی از آزمون فریدمن استفاده شد که فرضیات آن به صورت زیر هستند:

H_0 : میانگین رتبه‌های میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایدار اجتماعی یکسان است.

H_1 : میانگین رتبه‌های میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایدار اجتماعی یکسان نیست.

همانطور که نتایج آزمون فریدمن در جدول شماره‌ی (۷) نشان می‌دهد، سطح معناداری آزمون از ۰/۰۵ کوچکتر است ($P\text{-value}=\text{sig}<0/05$)، یعنی اینکه با اطمینان ۹۵ درصد میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایدار اجتماعی متفاوت بوده و فرضیه‌ی صفر آزمون فریدمن رد می‌گردد. نتایج رتبه‌بندی هم نشان می‌دهد که بیشترین میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایدار اجتماعی، مربوط به شاخص تعامل و مشارکت اجتماعی و کمترین میزان نقش مربوط به

شاخص کیفیت زندگی بوده است.

جدول شماره‌ی (۷): نتایج آزمون فرید من برای رتبه‌بندی میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله-

ای در شاخص‌های پایدار اجتماعی

سطح معناداری	مقدار آماری کای دو (χ^2)	درجه‌ی آزادی	میانگین رتبه	شاخص
۰.۳۶	۱۰۷.۴۶	۴	۳.۰۲	هویت محله‌ای و حس تعلق مکان
			۴.۶۸	تعامل و مشارکت اجتماعی
			۲.۳۳	کیفیت زندگی
			۳.۵۰	اعتماد و همبستگی اجتماعی
			۳.۹۶	توانمندسازی گروه‌های اجتماعی

جمع بندی یافته‌های پژوهش

در بخش یافته‌های تحقیق، شاخص‌های آماری برای مؤلفه‌های شاخص‌های پایداری اجتماعی و متغیرهای پایداری اجتماعی محاسبه شدند. با استفاده از آمار استنباطی نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایداری سنجیده شد. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای (t-test) نشان داد که همه‌ی شاخص‌های پایداری اجتماعی در سطح مطلوب و بالایی قرار داشتند یعنی اینکه نقش مدیریت شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایداری اجتماعی مثبت بود و آزمون فریدمن نشان داد بیشترین میزان نقش شورایاری‌ها و مدیریت محله‌ای در شاخص‌های پایداری اجتماعی به شاخص تعامل و مشارکت اجتماعی و کمترین میزان نقش مربوط به کیفیت زندگی بود. با توجه به نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای نشان داد با اطمینان ۹۵ درصد تمام متغیرهای پایداری اجتماعی در سطح مطلوب و بالایی قرار دارند چون برای تمام متغیرها سطح معناداری آزمون از ۰/۰۵ کوچکتر ($P\text{-value} = \text{sig} < 0/05$) و تفاوت میانگین با ارزش آزمون برای همه‌ی متغیرها بزرگتر صفر است یعنی اینکه نقش مدیریت محله‌ای و فعالیت شورایاری‌ها در توسعه‌ی پایدار محله‌ای و توسعه‌ی پایدار اجتماعی و سبک زندگی شهری (اجتماع محور) مثبت و معنادار است و در نتیجه با اطمینان ۹۵ درصد فرضیه پژوهش

تأیید می‌گردد.

نتیجه‌گیری

محلات شهری دارای درونمایه عظیم اجتماعی و فرهنگی هستند که تنها بازآفرینی فرهنگ شهروندی و توجه به محلات به عنوان بستر زندگی اجتماعی ساکنان، به توسعه‌ی پایدار محلی می‌انجامد. محله‌ی ولنجک تهران را می‌توان یک محله‌ی پایدار دانست که محصول برنامه‌ریزی فعالیت شورایاری محله است. طبق اظهارنظرهای ساکنان محله، با تشکیل شورایاری‌ها در محله، توجه بسیار زیادی نسبت به تعامل و مشارکت اجتماعی و بقیه‌ی مؤلفه‌های اجتماعی شده که حس تعلق مکانی و مسئولیت‌پذیری در قبال محله و خود ساکنان محل را بین مردم افزایش داده که به نوبه‌ی خود پایداری اجتماعی در سطح محله، پایداری در جنبه‌های دیگر چون اقتصادی و زیست‌محیطی و... را به دنبال آورده است و توانسته شیوه‌ی زندگی خانواده و مردم محله را به سمت تعاون و همکاری اجتماعی نسبت به یکدیگر و محله خود تغییر دهد.

همچنین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اصول و معیارهای پایداری اجتماعی محله نظیر هویت و حس تعلق خاطر، تعامل و مشارکت، همبستگی و اعتماد اجتماعی، توانمندسازی گروه‌های اجتماعی و کیفیت زندگی در حد بالایی در محله‌ی ولنجک تحقق یافته است که نقش و عملکرد شورایاری را به عنوان حلقه واسط بین مدیریت شهری و شهروندان و ارتباط منطقی بین سطوح مدیریتی به عنوان مدیریت محله، در ارتقای مؤلفه‌های پایداری اجتماعی؛ هویت محله‌ای و حس تعلق خاطر، اعتماد و همبستگی اجتماعی، تعامل و مشارکت اجتماعی، کیفیت زندگی و توانمندسازی گروه‌های اجتماعی را در سطح محله مذکور مثبت تلقی نموده و سبب شده که زندگی مردم به سمت و جهت اجتماع محور سوق داده بشود. به طور کلی این محله از لحاظ شکل و کارکرد اجتماعی یکی از محله‌های موفق شهر تهران محسوب می‌شود و وجود فعالیت‌های گوناگونی چون برگزاری جلسات جهت همکاری و تعاون در حل مشکلات محله، توجه به عناصر هویت محله چون مکان‌های فرهنگی و... زمینه‌های لازم برای

بروز تعاملات اجتماعی و مشارکت جمعی در این مکان را افزایش داده است. کلام آخر اینکه برای رسیدن به برنامه‌ریزی محله‌ی مبنا و توسعه‌ی اجتماع محلی، آنچه باید توسط مدیریت شهری و مدیریت محله (بخصوص شورایاری‌ها) در نظر گرفته شود توجه به عناصر و شاخص‌های پایداری اجتماعی چون: کیفیت زندگی، تعامل و مشارکت، هویت محله‌ای، همبستگی و اعتماد و توانمندسازی اجتماعات محلی است. که می‌توان با پیشنهاداتی چون تقویت و گسترش تشکیلات و شوراهای محله‌ای به تبعیت از ساختار مصوب شورای اسلامی شهر و شوراهای زیرگروه آنها مانند شورای بزرگسالان، شورای جوانان و نوجوانان و امثال آنها در سطح محله‌ها و تشویق و تقویت مشارکت مردمی در تصمیم‌گیری‌ها و گذران زندگی سالم محله‌ای و رفع کمبودهای محله و تقویت مراکز فرهنگی و اجتماعی در سطح محله‌ها از طریق مراکز فرهنگی و انتشار نشریه‌ها، روزنامه‌ها و هفته‌نامه‌ها باید با برگزاری جلسات متعدد و با حضور طبقات مختلف مردم و جلب اعتماد آنها برای مشارکت فعال آنها در حل مشکلات محله‌ی خود صورت گیرد. این کار می‌تواند حس مسؤولیت‌پذیری ساکنان نسبت به محل خود را افزایش بدهد و روحیه‌ی جمعی و تعامل‌گرایانه را در آنها افزایش دهد که بتوان آن شیوه‌ی زندگی فردگرایانه که در چند ساله‌ی اخیر بر اثر مدرنیته شدن شهرها و توجه صرف به بعد کالبدی و فیزیکی شهرها، بر شهرها و زندگی مردم حکم‌فرما شده تضعیف کرد و زندگی جمعی مبتنی بر همکاری و تعاون و مشارکت اجتماعی بر شهرها و مردم غلبه نماید.

منابع

- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: نشر کیهان.
- تاجبخش، کیان. (۱۳۸۴). *سرمایه‌ی اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه*، ترجمه‌ی افشین خاکباز و حسن پویان (۱۳۸۴). تهران: نشر شیرازه.
- جغرافیای تاریخی شمیران. (۱۳۸۵). *شهرداری ناحیه‌ی ۲: منطقه‌ی ۱*، شهرداری تهران.
- سالنامه‌ی آماری شهر تهران. (۱۳۹۰). *منطقه‌ی ۱*، شهرداری تهران.
- صرافی، مظفر. (۱۳۷۹). *مفهوم و مبانی و چالش‌های مدیریت شهری*، *فصلنامه‌ی مدیریت شهری*، شماره‌ی دوم، تهران: تابستان ۱۳۷۹، ص ۸۱.
- فنی، زهره؛ صارمی، فرید. (۱۳۹۲). *رویکرد توسعه‌ی پایدار محله‌ای در کلانشهر تهران؛ مطالعه‌ی موردی: محله‌ی بهار، منطقه‌ی ۷*، *مجله‌ی جغرافیا و توسعه*، شماره‌ی ۳۰، صص ۵۶-۳۵.
- معینی، محمدرضا. (۱۳۸۲). *سیاست اجتماعی، توسعه‌ی اجتماعی، نهادهای غیر رسمی، فصلنامه‌ی رفاه اجتماعی*، شماره‌ی ۱۰، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- موحد، علی. (۱۳۷۹). *توسعه‌ی پایدار شهری*، تهران: نشریه‌ی مسکن و انقلاب، شماره‌ی ۹۰.
- موسوی، سید علی. (۱۳۸۲). *گامهای نوین مدیریت شهری برای توسعه*، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- موسی کاظمی، مهدی، شکوئی، حسین. (۱۳۸۱). *سنجش پایداری اجتماعی - توسعه شهر قم. پژوهش‌های جغرافیایی*، شماره‌ی ۴۳، صص ۱۹-۳۵.
- مهندسین مشاور بافت شهر. (۱۳۹۰). *طرح تفصیلی منطقه‌ی ۱*، شهرداری تهران.
- Bakvis. H and Juliet. L (2004). *The Horizontal Challenge: Line Departments Central Agencies Leadership Canadian School of Public Service. OTTAWA.*
- Goodland. R. (2003). *Sustainability Human. Social. Economic and Environmental. World Bank Washington DC. USA.*
- Tymon.w.g.Stumps.S.A.2002.*Social capital in the success of knowledge workers. Career Development International*8 (1).12_20.
- Van Jijk. M.P.(2004). *Urban management makes cities more competitive. But requires capacity building. Urbanity.*

- World Bank (2006) Governance and Anti-Corruption

